

ДОКЛАД

от работното посещение в Осло, Норвегия

в периода 18-22 юни 2016 г.

по проект BG 06-219 „Шанс за всяко дете” Програма BG06 „Деца и младежи в риск”, финансирана от Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014

Снимки на семействата на децата, посещаващите детската градина Kværnerdalen barnehage в Осло

В ляво: График на заниманията на децата в детска градина Turbinen в Осло

Автор: д-р Светлана Д. Христова
Институт за изследване на
обществата и знанието-БАН
Експерт норвежки опит
07.07.2016 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ЦЕЛ НА ПОСЕЩЕНИЕТО.....	3
II. РАННО ДЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ И ГРИЖА В НОРВЕГИЯ. ОБЩА КАРТИНА	4
III. ДЕТСКА ГРАДИНА KVÆRNERDALEN BARNEHAGE.....	6
i. ПРИОРИТЕТНИ ОБЛАСТИ ЗА РАННОТО ДЕТСКО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНА ОСЛО.....	9
ii. СТРАТЕГИИ ЗА РАННОТО ДЕТСКО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНА ОСЛО.....	10
iii. ПРОЕКТНИ ИНТЕРВЕНЦИИ.....	10
1. ПРОЕКТ „ПОСЕЩЕНИЕ НА ДОМОВЕТЕ НА ДЕЦАТА”	10
2. ПРОЕКТ БИБЛИОТЕКА.....	11
IV. КЛЮЧОВИ ФАКТИ, СВЪРЗАНИ С ДЕТСКОТО РАЗВИТИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ В НОРВЕГИЯ	12
V. ПРОГРАМИ ЗА РОДИТЕЛСКА ПОДКРЕПА В ОБЛАСТТА НА РАННОТО ДЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ГРИЖА.....	16
i. МЕЖДУНАРОДНА ПРОГРАМА ЗА ДЕТСКО РАЗВИТИЕ (INTERNATIONAL CHILD DEVELOPMENT PROGRAMME, ICDP).....	16
ii. ПРОЕКТ “THE INCREDIBLE YEARS” („НЕВЕРОЯТНИТЕ ГОДИНИ”).....	25
iii. РАБОТА С ДЕЦА ОТ МНОГОЕЗИЧНИ СЕМЕЙСТВА.....	28
VI. ДОБРИ ПРАКТИКИ В УПРАВЛЕНИЕТО И КОМУНИКАЦИЯТА С ДЕЦА И РОДИТЕЛИ ОТ ИНТЕРКУЛТУРНИ СЕМЕЙСТВА В ДЕТСКИТЕ ГРАДИНИ В ОСЛО. ДЕТСКА ГРАДИНА GRØNLAND TORG	31
VII. ДНЕВЕН НИСКОПРАГОВ ОБЩИНСКИ ЦЕНТЪР „СЕМЕЙНА КЪЩА”	35
ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ.....	37

I. ЦЕЛ НА ПОСЕЩЕНИЕТО

Обмяна на опит и проучване на добри норвежки практики за взаимодействие между родители, деца и педагози и в предоставянето на социални образователни услуги на уязвими деца сред детски градини в Община Осло, район Gamle Oslo.

Посетени бяха (вж. **програмата на работното посещение**): **работен вариант на въпросник**

1. Kværnerdalen barnehage (структура за ранно детско образование и грижа, обединяваща седем детски градини в едно физическо пространство)
2. Grønland torg kindergarten (структура за ранно детско образование и грижа, обединяваща две детски градини - Grønland torg и Breigata)
3. Åpen barnehage - отворена детска градина, която се посещава и от деца, и от родители в присъствието на педагози и се помещава в дневен център „Семейна къща“ (Familiehuset)
4. Общински педагогически ресурсен център (Fagsenteret) за работа с деца със специални образователни потребности и допълнителна квалификация на педагози и други служители на детски градини в Осло, район Gamle Oslo.

Експертът по норвежки опит проведе работни срещи със следните партньори:

1. Nina Tufte, експерт по езиковите ресурси в детските градини и специален консултант „Деца и младежи“ към Община Осло, район Gamle Oslo, Норвегия
2. Espen Falkø, директор на екипа на детската градина Team Turbinen (част от Kværnerdalen barnehage)
3. Mojgan Saharkhiz, общински координатор на Международна програма за детско развитие ICDP и консултант по езикови ресурси към Община Осло, район Gamle Oslo.
4. Gro Eilei Bøe, директор на Общински педагогически ресурсен център (Fagsenteret)
5. Ann-Karin Gregersen, директор на детската градина Grønland torg
6. Marianne Lindvær, педагогически съветник от Общински педагогически ресурсен център (Fagsenteret)

II. РАННО ДЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ И ГРИЖА В НОРВЕГИЯ. ОБЩА КАРТИНА

Източник: Статистически институт на Норвегия и Министерство на образованието и научните изследвания, 2015

През 2000 г. 37% от децата в Норвегия на възраст от 1-2 г. са били включени в системата на ранното детско образование и 78% от тези на възраст от 3-5 г. През 2013 г. тези проценти се покачват до близо 70 процентно участие на децата на едногодишна възраст, повече от 90% от децата на двугодишна възраст и повече от 95% от децата във възрастовата група от 3 до 5 г. Това поставя Норвегия на шесто място от всички страни от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) по степен на включване на най-младото поколение в системата на ранното детско образование и развитие. Съществува широко несъответствие между дела на децата, посещаващи детски градини от норвежки семейства и тези от семейства на имигранти и етнически малцинства (18-процентна е разликата в полза на норвежките деца във възрастовата група на двегодишните и 30% - в полза на посещаемостта на норвежките деца във възрастовата група на едногодишните).

Малцинствени групи/мигранти

Коренното население на Норвегия, *Sami*, съставлява не повече от 1.5% от населението на страната (75 000 души), като *Sami* и *норвежки* език са двата официални езика в скандинавската страна. Броят на децата-имигранти и децата, родени в семейства на имигранти (поколение, родено в Норвегия), се е увеличил с 144% в периода 2001 – 2014 г., а държавите на произход са от различни континенти (Европа, Азия, Африка). През 2013 г. общо 126 100 деца или 18% от всички деца, родени в Норвегия, са потомци на имигрирало семейства, имайки предвид, че 12% от населението на Норвегия се състои от имигранти. Повечето от имигрантите са се заселили в Норвегия по хуманитарни причини или за да се съберат с разделените си семейства, а други са имигрирало с икономически мотиви. Най-голям процент имигранти е измерен в Осло, следван от по-малките общини в крайбрежните региони на Норвегия, където имигрантите намират прехрана в риболова.

Отговорни институции

На национално ниво за детските градини отговаря Министерството на образованието и научните изследвания (Ministry of Education and Research) чрез дирекция „Образование и обучение“. Общините са местните власти, управляващи детските градини с общински статут. Общините осъществяват надзор и мониторинг над детските учебни заведения и съблюдават законността. Управленските политики и финансирането в областта на ранното детско образование и грижа определят водеща роля на общините, които са гаранция за участието на институциите и всички заинтересовани страни във вземането на ключови решения. Това дава възможност на общините да приспособят услугата ранно детско образование и други услуги, свързани с детските грижи, според местните нужди и да определят приоритети, които да се приложат по подходящ начин в цялата страна. Държавата предоставя финансиране на общините, която разпределя средствата за детските градини на територията си по целесъобразност и уместност. Към държавните средства се прибавят и таксите, заплащани от родителите.

Специфичен е проблемът със семействата, които се местят на нова локация (сменят жилищния квартал или града), тъй като им се налага да чакат поне година и половина, за да се гарантира място за детето им в нова детска градина. Статистиката сочи, че през 2014 г. повече от 8 000 деца са били в резервните списъци за постъпване в детско учебно заведение, като повечето от тях са под 3 г. (Статистически институт на Норвегия, 2014). Социалната цена на подобно явление е висока в случаите, когато се касае за семейства с нисък социално-икономически статус или имигранти. За последните е от изключителна важност детето да премине целия курс на ранно образование, като не пропуска нито година от посещението в детска градина.

Друг проблем възниква в отдалечените региони на страната, които са рядко населени и е свързан с привличането на детски учители. Големи общини като Осло с бързо нарастваща популация също срещат затруднения при разширяване на обхвата на детските градини и изграждането на нови, за да са в хармония с демографските тенденции. По този начин броят на детските градини може да се окаже неефективно разпределен (например да има голям капацитет в жилищни райони с намаляващо население и твърде недостатъчен капацитет в райони с нарастващо население). Още един недостатък би могъл да произтече от неочаквано бързата експанзия в предлаганите услуги за деца и това е евентуалното рязко повишаване на общинските разходи, особено ако се изискват по-високи заплати за учителите или поощрителни премии.

Предистория на Gamle Oslo¹

Администрацията на Община Осло е децентрализирана и организирана в 15 жилищни райони. Тези райони се управляват от Районни съвети, за които се провеждат избори на територията на съответния район (district). Имиграцията, търсещите убежище лица, хората с увреждания, здравеопазването, дневните центрове, грижата за възрастните, младежите и децата, както и лечението на наркозависими лица, са грижа на общинските власти във всеки отделен жилищен район. Важните решения се взимат от Общинския съвет на (голямата) Община Осло.

Посетените детски градини са разположени в Grønland (Грьонланд), Gamle Oslo („Старо Осло“) – смесен район, със значителни озеленени територии, който се намира в областта с малките острови.

Районът Gamle Oslo (Гамле Осло) е популярен с широките паркове, музеи и ботанически градини. Кварталите в района са **Grønland**, Enerhaugen, **Tøyen**, Vålerenga, Kampen, Gamlebyen, Ensjø, Etterstad, Valle-Hovin, Helsefyr и Ekebergskråningen. В района влизат и няколко острови и островчета на Ослофиорд.

Gamle Oslo. Източник: wikipedia

Жителите на Gamle Oslo наброяват 51 400 души. През последните десет години районът отбелязва висок прираст на населението, с 40 на сто, с 1 000 новородени на година. Това до голяма степен се дължи на високата подвижност на семействата на имигрантите, които първоначално са се заселили в централните части на града, но когато децата им тръгнат на

¹ Информацията е предоставена от служители на Община Осло, район Gamle Oslo, отговарящи за ранното детско образование, работа и грижи към децата от уязвими групи на населението

училище, се пренасочват към „зелените“ зони. Това е повлияло на динамичното строителство на нови жилищни комплекси. Общината се сблъска с проблеми на бедността - в Gamle Oslo живеят значителен процент семейства с ниски доходи.

Според статистиката 83% от децата, живеещи в района Gamle Oslo, посещават детска градина. Така или иначе броят на населението в тази градска част е непостоянна величина, поради високата мобилност на семействата.

23 са общинските структури за предоставяне на ранно детско образование и грижа в Gamle Oslo (изброени са обединените детски структурите, например седемте детски градини Kværnerdalen barnehage, обединени в една, се броят за една структура – за нея по-долу), в които са обхванати общо 1873 деца. Средно 32% от децата в Gamle Oslo, избираеми за място в детската градина или вече посещаващи такава, са двуезични (билингвални). Това означава, че има структури, в които двуезичните деца са 66% и други структури, в които са записани единствено деца от семейства, говорещи *норвежки*.

Частни детски градини в градската част Gamle Oslo са 23, като записаните в тях деца наброяват 10 92 души, от които 35% са двуезични. Финансирането на частните детски градини е сложно и неравномерно в различните общини на Норвегия.

III. ДЕТСКА ГРАДИНА KVÆRNERDALEN BARNEHAGE

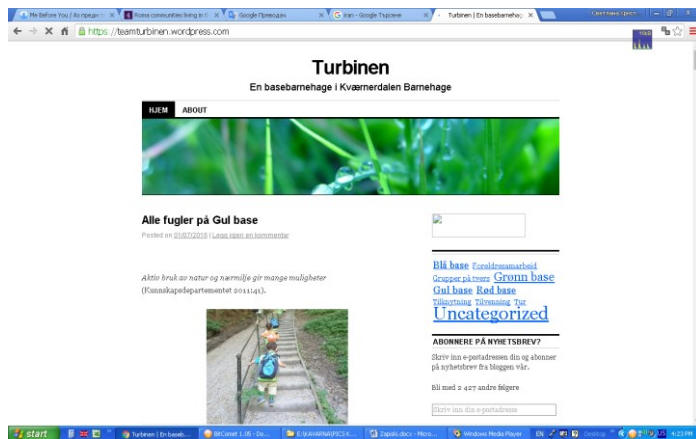
Експертът по норвежки опит разговаря с директора на екипа на детската градина Team Turbinen (една от детските градини в обединението Kværnerdalen), Espen Falkø. По-долу е синтезирана информация от разговора.

И-мейл: Espen.falko@bgo.oslo.kommune.no

Детската градина *Kværnerdalen* обединява седем детски градини, всяка от които прилага различна методика на обучение и педагогическа концепция, в общо физическо пространство, състоящо се от общ двор и три сгради в непосредствена близост една до друга. Във всяка от отделните детски градини са записани средно от 40 до 50 деца.

Блог на детската градина: teamturbinen.wordpress.com

Снимка на деца от детската градина „Турбина“ в блога. Всеки ден педагозите публикуват занимателните игри сред децата в блога на ДГ „Турбина“. Родителите нямат право да публикуват, но могат да следят и четат блога.

Обединените детски градини не са нещо често срещано, но има и друго подобно обединено детско заведение в град в Осло. Всяка от детските градини в структурата Kværnerdalen има отделен директор, наречен team leader, който има самостоятелни виждания за тип и график на заниманията и педагогическите подходи към децата (напр. дали математика или творчество). И седемте детски градини наблюдават върху заниманията навън, но един от екипите е специализиран единствено в дейности на открито.

Стая за водни занимания за най-малките „Посейдон“ в детска градина „Турбина“. Температурата в стаята се регулира, за да имитира тропически климат. Стаята може да бъде използвана от 3-4 деца едновременно. Декоратор е създал тропическия дизайн на пространството, за да могат децата да „пътешестват“ до екзотичен свят, в който има джунгла, водопад, папагали. Това е време, специализирано за развиване на въображението и научаване за предметния и живия свят от друга действителност.

Следващото помещение представлява физкултурен салон и е първоначално изградено за деца със специални образователни потребности. Седемте детски градини използват салона по график. Децата развиват физически качества и умения, благодарение на пособия с различна форма и предназначение (за оцеляване, за воля, координация, да се научат да преодоляват препятствия, развиват се умения за справяне с различни трудни ситуации). Настилката на пода е специална и предпазва децата от наранявания.

На снимката тим лидерът на ДГ „Турбина“ демонстрира уреди за развиване на физически умения

Плакат, създаден да рекламира детската градина, на който са показани физическите активности, които извършват децата, местата за игра, хранене и отдих. В средата пише „Половината от служителите ни са педагози“, т.е. притежават изискваната професионална квалификация. Заведението се рекламира с барбекю, гимнастически салон, детски пътеки и др.

Детските градини от обединената общинска структура Kværnerdalen са посещавани от деца от целия град на възраст от 1 до 6 години. Те произхождат от семейства с различен социално-икономически статус, следователно имат различен житейски опит във всички отношения. Всяка от седемте детски градини се посещава от малчугани от различни възрасти, като единствено екипът за дейности на открито събира деца на възраст най-малко две години и половина.

Тимлидерът отговаря за човешкия ресурс в детската градина, за работата в екип и споделя отговорност с останалите тимлидери в обединеното заведение по отношение на оборудването, поддръжката на сградите и недвижимата собственост. Присъствието на тимлидера на работното място е по-дълго, за да може да общува често, по-дълго и с повече родители.

Според Фалко съществува нова тенденция в Норвегия да се строят по-големи детски градини, тъй като те са икономически по-изгодни за частния сектор, където доставчиците на услуги са заинтересовани да включат и обслужват повече деца. Според тимлидера по-старите детски градини са нямали добър естетически вид, докато новоизградените са фокусирани върху по-добри архитектурни решения за децата.

„В единното пространство на седемте градини могат да се привлекат повече деца, докато изграждането на седем разпръснати в пространството институции няма да пасва на идеята за Осло, в което няма достатъчно място. Директорите на седемте градини работим заедно, споделяме сходни проблеми и вземаме съвместни решения относно това как да се възпитават децата. Има и един директор на цялото учреждение, чийто офис е разположен при нас и можем да се допитаме до него по всяко време..“ (Espen Falkø, тимлидер ДГ „Турбина“)

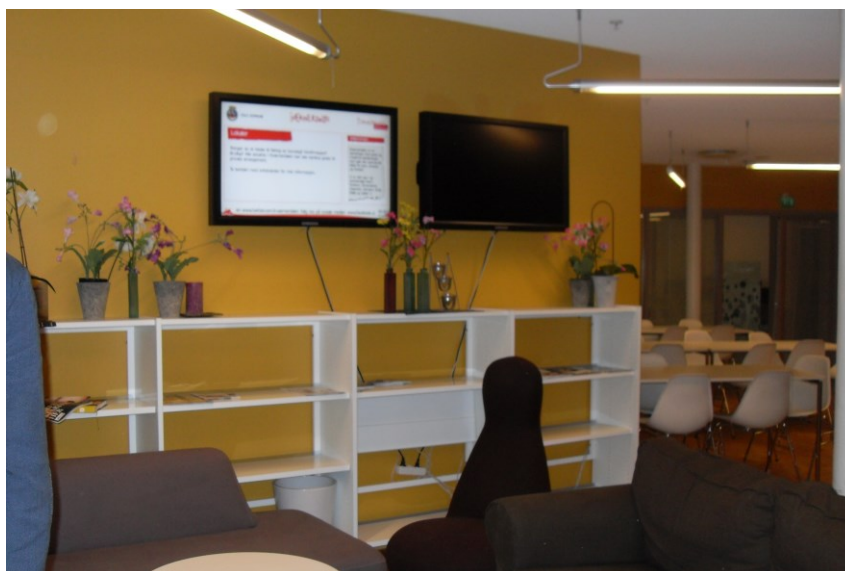
i. ПРИОРИТЕТНИ ОБЛАСТИ ЗА РАННОТО ДЕТСКО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНА ОСЛО

- *Посещение по домовете на децата.* Насочване, убеждаване за включване на детето, подкрепа за езиковото развитие
- *Развиване на езиковите умения.* В дневния общински център „Семейна къща“ се предлагат 20 часа седмично безплатни уроци по норвежки език за родителите – имигранти или за приходящи роднини на имигрантското семейство. За децата конкретно в общински район Gamle Oslo са организирани две „езикови групи“ (около 40 деца) извън детската градина.

- *Сътрудничество с родителите.* Педагози и педагогически съветници преценяват способностите на родителите, за да могат да включат тези умения като ресурс в учебните си програми. Така например ако родител свири на даден инструмент, той или тя се привличат към музикалните занимания в детската градина и се насърчават да продължат работата с детето си в тази посока и вкъщи).

ii. СТРАТЕГИИ ЗА РАННОТО ДЕТСКО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНА ОСЛО

- *Ранна интервенция.* Ако диагностицират проблем с дете, педагозите бързат да го обсъдят с родителите и да им предложат помощ. В детските градини има специална стая, предназначена за подобни разговори. В тези случаи родителите биват консултирани или от детския учител, или, ако става въпрос за специални образователни потребности на детето от представител на педагогическия ресурсен център (психолог или педагогически съветник).
- *Интердисциплинарно сътрудничество.* Това е системата от услуги, които се предлагат в норвежките детски градини. При необходимост от оказване на помощ на родителите, различни общински служби се кооперират, за да „обгърнат семейството с услуги“. В една норвежка община има детски градини, здравна служба, педагози, психолози, социални работници. Нарича се цялостно обгрижване на семейството - службите сами си комуникират и взаимодействат при належащ проблем, като решават как да го разрешат в сътрудничество, за да подкрепят семейството за преодоляването му.

Помещение за разговор с родителите

iii. ПРОЕКТНИ ИНТЕРВЕНЦИИ

1. ПРОЕКТ „ПОСЕЩЕНИЕ НА ДОМОВЕТЕ НА ДЕЦАТА“

Целта на проекта е чрез осъществяване на домашни посещения от страна на детските учители да се въвлекат по-активно родителите в детското възпитание и да се осигури безопасна среда и чувството за сигурност у децата.

Защо учителите посещават домовете на децата? По време на домашното посещение учителите се допитват до родителите по въпросите на опита, преживяванията, културните ценности и

потребностите на детето, а служителите на детската градина полагат усилия максимално адекватно да отговорят на нуждите на детето и на очакванията на родителите.

„Предпочитаме да изминем един километър повече, защото в техните домове родителите се чувстват по-спокойни и задават правилните въпроси, докато при разговор в новата обстановка на детската градина забравят да ни питат за доста неща. Атмосферата в домовете им е по-приятелска и споделят повече. Предимството е, че когато родителите доведат децата си в детската градина, ние вече се познаваме с тях, изградили сме контакт, преодоляна е комуникационната бариера и неудобството. Когато учителите се държат приятелски с майките и бащите, децата забелязват това и идват с радост в градината. На децата им е приятно да са цял ден в компанията на „приятели“ на техните родители. Те го разчитат като сигурност.” (Espen Falkø, тимлидер ДГ „Турбина“)

Мотивът зад дейността „Посещение на домовете” е норвежката детска градина да се отвори към иновативност, тъй като е приемана за консервативна институция. Чрез посещаването на домакинствата от детски учители се инициира промяната – трудът и атмосферата в детската градина стават по-прозрачни за родителите, а сътрудничеството родители-педагози се засилва. За майките и бащите е важно първото взаимодействие на детето с детската градина да завърши с изграждане на здрави и сигурни взаимоотношения с възрастните, които работят в конкретната среда, както и с връстниците им.

„Когато посветим в нашата дейност родителите и им покажем - ето това прави нашата институция, и когато те изградят мнение за нашата работа, те ще очакват и търсят повече от нас. Ако детската градина сама си зададе стандартите, това не е добро нещо. Родителите са важните, тези, които знаят всичко за техните деца и ние се нуждаем от това знание, за да създадем най-добрата и сигурна среда за отглеждане на децата им извън семейството. Ние не сме толкова важни, колкото е семейството за детето и затова привличаме с всички сили родителите за наши съучастници и сътрудници в съвместната дейност по възпитанието на младите.” (Espen Falkø, тимлидер ДГ „Турбина“)

2. ПРОЕКТ БИБЛИОТЕКА

Целта на проекта е привличането на родителите в общността на детската градина чрез сформирани на „ателие” от родители и педагози, което наподобява работата в библиотека. Името на ателието е „Кафене за книги”. Ателието функционира на принципа на единодействието и отборното мислене – работи се с текстове от книжки, като педагозите и родителите заедно разиграват театър по приказката, поделайки си ролите. Част от книжката се чете от родител, а друга част – от учител. Така децата се убеждават, че взаимоотношенията между педагози и родители са приятелски. Очакванията на учителите е в домовете на децата да има последваща работа, т.е. да се заемат книги за възрастни, за да се четат, разказват, разменят с идеята да се разработи богата езикова среда. В създадената „детска езикова среда” малките разговарят за прочетените книжки, разглеждат ги и обсъждат героите. Паралелен ефект от развиването на езиковите умения сред децата е, че учителите и родителите стават едно цяло по отношение на възпитанието на младото поколение. Акцентът не е само в научаването, а и в придобиването на опит и социалното взаимодействие.

„Администрацията на детското учебно заведение изработва годишен план на заниманията, която изпраща на родителите за одобрение. Годишният план се разбива на месечни и седмични планове съобразно нашия екип и нашите методи. Запознаваме майките и бащите и с методите си на работа, за да са информирани и да помислят как да се включат със способностите и ресурсите си както в заниманията в градината, така и във възпитанието на детето вкъщи. Учителят обяснява ясно на родителите какво и защо се прави този месец. Обикновен ден за малките деца започва в 7.30 ч. със закуска, която продължава до 8.30-9.00 ч., ако родителите желаят децата им да закусят при нас. В противен случай ги водят около 9.00 ч. След това започват заниманията – най-често отиват на екскурзия или в гората, или до реката, независимо от времето, тъй като в района имаме много възможности за игра сред природата, кътове и т.н. Най-малките деца спят на обяд, хапват отново след обяд междинна закуска, която най-често се състои от различни плодове. През седмицата предлагаме три пъти топла храна и два пъти екологично приготвени печива, които се доставят пресни и топли от пекарна. Освен месечната общинска такса за детската градина, родителите плащат допълнителни средства за предоставяне на здравословна храна всеки ден. Но тези средства са крайно недостатъчни. В правомощията си на тимлидер реструктурирам бюджета на поверената ми институция всяка година, за да осигуря питателни, свежи и здравословни храни. Когато увеличавам разходите за храна, това става за сметка на намалението на други пера от бюджета. Но храната е важна за децата. В менюто има доста риба и зеленчуци. Опитваме се да хапваме по-малко червено месо. Храната се приготвя на място в детската градина, а децата са включени в процеса по приготвянето ѝ. Това е ценен ежедневен опит за малчуганите. Ние, педагозите, приемаме детската градина за наше семейство и настояваме децата да участват в семейния живот. Неизбежно и апетитът на децата се отваря повече, когато са участвали в приготвянето на ястието.” (Espen Falkø, тимлидер ДГ „Турбина”)

IV. Ключови факти, свързани с детското развитие и образование в Норвегия

През 2009 г. Норвегия утвърждава правото на всяко дете да посещава детска градина. Достъпът до детските градини в Норвегия е значително разширен. През 2004 г. е въведена максимална месечна такса за посещаване на детска градина, но тенденцията е таксата да спада с всяка изминала година. Предизвикателство пред Министерство на образованието на Норвегия и общините е как да задържат интереса на семействата с ниски доходи и тези, говорещи на малцинствени езици, както и как да осигурят достатъчен брой места за всички деца в Норвегия (Engel et al. 2015:13).

Население на страната: 5.1 милиона души

Коефициент на раждаемост: 1.78 през 2013 г.

Брой деца под 6 г. възраст: 375 744 (7.35% от населението) през 2014 г.

Отпуск по майчинство и отпуск по бащинство: според норвежкото законодателство грижите за новороденото дете се поделят между майката и бащата. При поет ангажимент от 49 седмици майчинство се полага 100% от заплатата, а при 59 седмици майчинство се получава 80% от заплатата. Минималната квота за отпуск по бащинството е 10 седмици от 2014 г. и не може да се прехвърля или отменя. От 2014 г. са въведени облекчения за родителския режим с цел да се увеличи свободата на избор на двамата възрастни при взаимната им заменяемост в полагането на грижи на детето по време на т.нар. „споделен“ период. „Споделеният“ период се изчислява, след като се извадят 10-те седмици задължителна квота за майката, 3-те седмици пред раждане, както и 10-те седмици задължителна квота за бащата. В този „споделен“ период майката и бащата могат взаимно да се заменят в грижите за детето. При определени условия (ако майката е студентка или се е завърнала на пълен работен ден и др.), бащата има право да изиска обезщетение за бащинство и да продължи с грижите за детето и след изтичането на 10-седмична му отпуска. За да бъдат допуснати за платен отпуск по бащинство/майчинство, както бащата, така и майката трябва да са натрупали индивидуални права за родителските обезщетения (т.е. трябва да имат трудови доходи поне 6 месеца преди раждането). В случаите когато родителите не могат да изпълнят условието да получат обезщетение, държавата им предоставя необлагаема еднократна помощ за всяко родено дете (Министерство на труда и социалните грижи на Норвегия, 2016).

През 1998 г. Норвегия въвежда финансова помощ за семействата с бебета до една година, наречена „парична помощ срещу отглеждане на дете“, като през 1999 г. услугата се модифицира до - отглеждане на дете до двегодишна възраст. Тази мярка гарантира на семейства, които не ползват място в детска градина, да получават финансова помощ в определен от държавата размер. За разлика от схемата за майчинство и бащинството за деца под една година, тази услуга не зависи от трудовия стаж на родителите преди раждането на детето (Engel et.al., 2015: 17). Мярката „парична помощ срещу отглеждане на дете“ струва на общините по-евтино, отколкото предоставянето на място в детска градина (Ellingsaeter, 2014, *opp.cit.*). Постепенно предлагането на тази схема се занижава, тъй като са се увеличили местата в детските градини с 46.5% между 2007 и 2013 г. (Статистически институт на Норвегия, 2014с, *opp.cit.*). „Парична помощ срещу отглеждане на дете“ предизвиква дебат: защитниците ѝ подчертават, че благодарение на нея родителите са свободни да изберат дали да останат вкъщи с децата си или да се възползват от частни доставчици за детски грижи, докато опонентите ѝ цитират доказателства, че услугата намаля възможностите за социално включване на децата от семейства с ниски доходи или малцинствен произход, като ги държи далече от детските градини, а и по този начин майките нямат сила мотивация да участват в пазара на труда.

Задължителна възраст за постъпване в начално училище: 6 год.

Дял на децата от бедни семейства: 4.4% (средният коефициент на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие е 11.5% за 2010 г.)

Право на детето да постъпи в детска градина: след навършване на 1 г.

Финансиране на ранното детско образование за деца 0-5 г.: държавният разход е 36 милиарда норвежки крони (4 милиарда USD) през 2012 г., което се равнява на 1.4% от БВП. Норвегия е измежду страните в Европа, които имат най-висок дял на публичните разходи за ранно детско образование.

Основни предоставяни услуги: *Barnehager* (детски градини) и *Familienbarnehager* (семейни дневни центрове) предлагат полудневни или целодневни услуги през цялата година за деца от 0-5 г. *Årpe barnehager* (отворени детски градини) са полудневни нископрагови центрове за деца и родители/ настойници, които ги посещават съвместно. Всяка детска градина в Норвегия има ограничение колко деца да приеме, визирайки съществуващо правило относно това с колко

квадратни метри пространство трябва да разполага всяко дете. Отворените детски градини са без такса или с много ниска такса.

Разходите за родителите: месечната такса за детска градина възлиза на максимална стойност 2 405 норвежки крони (2014 г.), което компенсира близо 15% от разходите на детските градини. Една четвърт от общините в Норвегия са приспособили таксите за детски градини според доходите на семействата. В бюджета за 2015 норвежкият парламент (Storting) е заложил национална финансова схема за субсидиране на семействата с ниски доходи (на стойност 235 милиона норвежки крони), според която от 1 май 2015 г. тези семейства заплащат такса за детска градина максимум до 6 % от техния доход.

До неотдавна частните детски градини в дадена община са субсидирани в зависимост от заложения в бюджета разход за обществени детски градини. Моделът вече е изменен в посока изчисляване на разходите за обществени детски градини като отправна точка. Частните детски градини се оставят да направят разумна нетна печалба при условие, че всички разходи в счетоводния им отчет, свързани с управление на детската градина и плащания за текущи дейности, не са над пазарната цена, а разходите за служители на пълен работен ден не са чувствително по-ниски отколкото в общинската детска градина.

Процент записани деца в детски градини/семејни центрове: деца 1-2 год.: 79.8%; деца 3-5 год.: 96.6% (данни от 2013 г.)

Назначаване и квалификация на ключовия състав в детските градини и семејните дневни центрове: Съставът на детските градини се състои от детски учители, които са преминали тригодишен бакалавър по детска педагогика и помощници, за които е желателно да са преминали обучение след средното училище по детски грижи или работа с младежи. Изключения от правилата могат да се направят при липса на кандидати за обявена позиция. От директорите не се изисква да са детски педагози. Въпреки това се изисква квалифициран педагог да осъществява редовен надзор над дневните центрове.

Според Рамковия план за съдържанието и задачите на детските градини, ревизиран през 2006 г. с насоки какви са ценностите и смисъла на ранното детско образование, целите на учебния план и образователните методики, се изисква детските градини да предложат висококвалифициран педагогически състав. Така през периода 2007-10 г. с помощта на национална стратегия за повишаване на компетентността на служителите, е предприета широка инициатива по наемане на квалифицирани педагози в детските учебни заведения (Министерство на образованието на Норвегия, 2015).

За да се преодолее недостига на човешки ресурс, правителството разработва иновативни подходи за наемане на студенти по педагогика. Работната сила в областта на ранното детско развитие има възможност да се квалифицира както задочно, така и да ѝ се припознае друга подходяща квалификация. Кандидати с разнообразен трудов опит имат правото да работят в системата на детските градини. При наличие на висше образование в сферата на педагогиката, дори и да не е с профил детски учител, професионалистът може да придобие допълнителни 60 кредита по системата ECTS (Европейска система за трансфер на кредити) в областта на детската педагогика и така да се сдобие с квалификация на детски учител. Въпреки че изискванията за квалификация за детските учители са сравнително високи, все още броят на неквалифицирания състав е изключително висок: през 2013 г. само 37.5% от работещите в детски градини са били квалифицирани учители.

Министерство на образованието на Норвегия е положило усилия да увеличи броя на мъжете, които работят в детски градини. Стратегията за полово равенство от 2000 г. поставя за цел мъжете да достигнат 20% от работещите в тази система. Въведени се мерки, с които се насърчава назначаването им (например превес на мъжете-кандидати пред жените, ако двама кандидати

са със сходна квалификация) Стратегията отчасти проработва, тъй като делът на мъжете-служители в детските градини се покачи от 5.7% през 2003 г. до 8.4% през 2013 г. През 2013 г. с над 15 на сто се увеличава броят на детските заведения, които са изпълнили таргета да назначат 20 на сто мъже. Делът на мъжете-студенти, учещи за придобиване на квалификация детски учител, също се е повишил в указания период от 8.5% до 14.4%. Въпреки това процентът на отпадналите студенти сред мъжете е по-висок в сравнение с жените в тази специалност. Като цяло делът на мъжете, работещи в детски градини в Норвегия, е висок в сравнение с други страни.

Съотношение деца - педагогически служители: Изчерпателният Рамков план за съдържанието и задачите на детските градини и силната регулация на структурните стандарти за качество като „педагогическата норма“ предопределят съотношението между детските учители и броя на децата от различните възрастови групи. За насърчаване на качеството в предоставянето на услугата, са въведени полезни насоки за инспекция и местни мониторингови практики (Engel, 2015: 58). Според „нормата“ един учител отговаря за максимум 7-9 деца под 3 годишна възраст или за 16-18 деца над 3-годишна възраст, в случай че децата посещават заведението за повече от шест часа дневно. При надхвърляне на броя на децата се прибавят още един квалифициран детски учител към групата.

Както стана ясно, обикновено в детските градини работи и неквалифициран персонал, най-често двама помощници заедно с детския учител. В национално представително проучване от 2009 г. Steinnes и Naug (2013) разясняват как се разпределят работните задачи между квалифицирания и неквалифицирания персонал. По собствена преценка педагогическите помощници изразходват 81% от трудовия делник, работейки директно с децата и около 5% от времето си – в административни задачи. Квалифицираните детски педагози от своя страна съобщават, че работят директно с децата значително по-малко (66% от времето), а доста по-голяма част от работния ден са заети с организационна и административна дейност (20%). Педагозите също така казват, че работят по-задълбочено и повече часове с родителите на децата в сравнение с помощниците и отделят повече часове за специализирана педагогическа подготовка, например преподаване сред 5-годишните или сред деца със специални образователни потребности.

Конкретно в район Gamle Oslo служителите на детски градини без подходяща квалификация „детски учител“ наброяват близо 20 души, но те или притежават специалност в областта на музикална педагогика, обща педагогика или специалист по детска грижа, или нямат диплома за висше образование, но разполагат с дълъг професионален стаж в детски градини. По думите на Нина Туфте, отговаряща за детските градини в Gamle Oslo, има учители, които са профилирани върху работата с деца от интеркултурни общности. Този профил се изучава в последната година от бакалавъра по детска педагогика, след което учащият има възможност да надгради знанията си в магистърска степен с други предмети от негов или неин интерес.

Работно време на служителите и график на заниманията в детските градини: Директорите работят средно по седем часа и половина на ден, учителите - по шест часа и половина на ден. Според договор със Синдиката на учителите, последните разполагат и с четири часа седмично за индивидуална работа и самоподготовка.

Заплащане на детските учители:

„Социално-икономически статус на учителите в Норвегия не е особено висок – заплатата е ниска в сравнение с други икономически сектори в страната. Това е причината тази специалност да не е една от най-предпочитаните в университетите. Младите хора в Норвегия мечтаят да станат други неща, не и учители. Но образованието по педагогика е адаптивно и може да се приложи за друга професионална реализация или дейност. Друг проблем, който отчитаме, е че завършилите педагогика обикновено работят две години в детска градина и се

преместват или в училище, или в ресурсен център. Повечето педагози не завършват просто бакалавър, а натрупват и допълнителна квалификация с още три години обучение по магистърски програми. И ако с бакалавър е удачно да се работи в детска градина, за ресурсния център е необходима по-висока квалификация, магистърска степен, защото там се пишат и управляват проекти. Като цяло административната кариера в Норвегия е по-важна, отколкото работата на базисно равнище. Но пък в Осло възнаграждението на учителите е по-добро, отколкото в други градове на Норвегия.” (Нина Туфте, Община Осло, район Gamle Oslo)

V. ПРОГРАМИ ЗА РОДИТЕЛСКА ПОДКРЕПА В ОБЛАСТТА НА РАННОТО ДЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ГРИЖА

i. МЕЖДУНАРОДНА ПРОГРАМА ЗА ДЕТСКО РАЗВИТИЕ (INTERNATIONAL CHILD DEVELOPMENT PROGRAMME, ICDP)

Презентация и дискусия с Mojgan Saharkhiz, общински координатор на Програмата, Община Осло, район Gamle Oslo

mojgan.saharkhiz@bgo.oslo.kommune.no

Международната програма за детско развитие (ICDP) е разработена през 1990-те от двама норвежки професори. Програмата е призната от Фонда на ООН за децата (УНИЦЕФ) и Световната здравна организация (СЗО) и се прилага в цял свят. Това е превантивна, лесна за изпълнение програма, която дава компетентност на родителите и повдига родителското самочувствие в качеството им на възрастни, предоставящи грижа за деца с целия им арсенал от ресурси и способности.

Организационно провеждането на програмата изглежда по следния начин: родителите се събират в групи от 8-10 души, разположени са в кръг и разискват различни аспекти на грижата за децата. Целта на разговорите е подобряване на взаимодействието и комуникацията между родителите и децата чрез дискусия върху възникнали проблеми при взаимодействието между двете поколения. Една от темите е емоционалният диалог между родители и деца - темата за чувствата.

Международната програма за детско развитие е изработена от международен екип, ръководен от проф. Karsten Hundeide, психолог на детското развитие от Университета в Осло. Началото ѝ датира от 1985 г. През 1992 г. проф. Hundeide основава международната организация ICDP, която е регистрирана в Осло като частна фондация с мисията да работи в полза на децата и младежите от цял свят. През 1993 г. Световната здравна организация оценява подобаващо и дава признание на програмата ICDP. Оттогава ICDP е тествана в 30 държави от целия свят: от Индонезия до Латинска Америка, от Южна Африка до Скандинавските страни и Западна Русия, в Колумбия, Гватемала и Ел Салвадор. ICDP функционира посредством министерствата на отделните държави. В Норвегия, ICDP е национална програма, работеща с подкрепата на Министерството на децата и равенство, а в Швеция и Дания се разпространява в повечето административни региони посредством сътрудничество с общините.

ICDP се уповава на улеснена методика, базирана на подкрепата на положителните способности, които родителят/настойникът/грижещият се възрастен изконно притежава. В този смисъл методиката овластява чрез подхода на сензибилизация (*б.р.- повишаване на чувствителността на нервните центрове под влиянието на стимул*). Подходът на

сенсублизация е важен, тъй като чрез него не се натрапват инструкции как възрастните да възпитават децата, а по-скоро допринася да се внедряват умения и практики за предоставяне на грижа, които произтичат от културните ценности на родителя.

Съдържанието на обучението се уповава на взаимодействие с ресурсите на родителя. Родителите получават „домашно“ как да водят диалог с децата си. Фасилитаторите направляват дискусиата и водят родителите през различните ѝ компоненти. Съдържанието, най-общо, се състои от следните дискуссионни компоненти²:

1. *Концепцията на грижещия се* (родители, учители, близки и приятели) като основа за положителното развитие на детето. Ако фасилитаторите условят наченки на негативно отношение или стигматизация, програмата включва упражнения за предефиниране на концепцията за детето.

2. *Емоционално експресивно взаимодействие между предоставящия грижата и детето*, което води до привързване и стабилизиране на връзката между двата субекта. Чрез поредица от сенсублиращи упражнения участниците в ICDP обучението биват насочвани как да предоставят по-интимна и любяща грижа на децата, базирана на чувствителност към изразите и изказвания на детето.

3. *Насърчаване на разбирането на детето за света* чрез обогатяване на диалога и разширяване на детския опит в собствената му среда. За да може едно дете да се социализира, то се нуждае от водач, който да го информира и да трансферира към него културни познания. Това е от съществено значение за когнитивното, нравствено и образователно развитие на детето.

4. *Оказване на помощ на детето да контролира действията си и да си поставя граници* по позитивен и не-осъждащ начин. Това е друго качество, необходимо на детето за адаптация към социалните предизвикателствата, а именно способността му да планира стъпка по стъпка, за да визуализира последствията от действията си и да развие самоконтрол; това са качества, необходими за справяне във всяка една социална ситуация, в което и да било общество.

5. Родителите трябва да чуват *какво инициира детето*, да дават ухо на това от какво се интересува то.

СПЕЦИФИЧНИТЕ ЦЕЛИ НА ПРОГРАМАТА СЕ ПОСТИГАТ ЧРЕЗ СЛЕДНИТЕ СТРАТЕГИИ:

1. Стратегия, основана на работа в общността. При този модел ресурсни лица от общностни организации са обучени и *сенсублизирани* по начин, по който да могат да предадат знания си към други лица, предоставящи грижа в рамките на същата общност.

2. Стратегия на *сенсублизиране* на предоставящите грижа лица, базирана на активиране и утвърждаване на съществуващите добри практики за предоставяне на грижа и знание чрез вътрешния културен контекст на общността, а не посредством налагане на нови умения с външна намеса.

3. Повишаване на общественото внимание относно потребностите на деца и семейства от уязвими групи посредством сформирани на общностни мрежи за експертиза в съществуващите институции в сферата на психологическата и образователната грижа (*edu-care*) в зависимост от нуждите.

² Източник: <http://www.icdp.info/downloads>. What is ICDP and its strategy of intervention?

Всяка една групова среща с родителите/предоставящите грижа включва тема/послание, като методите за сензибилизиране могат да бъдат видео, плакат, споделяне на истории, дискутиране на снимки на децата. Родителите са помолени да донесат снимки децата в състояние на експресивност, за да разискват каква емоция изразяват децата в отделни моменти.

Родителските групи работят по „ОСЕМТЕ СЪЛБА НА ПОЛОЖИТЕЛНОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ” (Карстен Хундейде, 1996), както следва:

1. Демонстрирайте положителни чувства – покажете, че обичате детето си, това е важно за неговото самочувствие.
2. Приспособете се към детето и го оставете то да ви води с желанията си, намеренията си, езика на тялото си. Детето ще разбере, че сте загрижени и че сте отзивчиви към това, което го влече. За детското развитие е важно, в рамките на определени граници, детето само да инициира дейности и игри, а не винаги да му се налагат такива.
3. Говорете с детето за това, което го интересува и се опитайте да водите разговор с емоционални изрази (това включва контакт с очите, усмивки, обмяна на жестове, даване на позитивни коментари на това, което детето прави или от което се интересува или към това, на което отговаря с щастлив шум. Ранният емоционален „разговор” е важен за бъдещата връзка на детето с речевото му развитие.
4. Похвалете детето и го уверете в това, че е свършило нещо хубаво и добро. Научете детето какво е добро.
5. Помогнете на детето да фокусира вниманието си върху нещата във вашата среда, научете се взаимно да се концентрирате върху неща от взаимната ви среда.
6. Придайте значение на опита на детето с външния свят, като описвате какво преживявате заедно и показвате ентузиазъм. Детето има нужда от насока, за да създаде собствен, смислен и обмислен свят.
7. Посочете и обяснете на детето какво преживявате заедно. „Помниш ли какво видяхме в градинката?”- това е съществено за интелектуалното развитие на детето.
8. Помогнете на детето да се контролира, като поставяте граници по позитивен начин - насочвайки, показвайки добрите алтернативи и планирайки заедно.

Примери за родителско „ДОМАШНО” по темата „ЕМОЦИОНАЛЕН ДИАЛОГ РОДИТЕЛ-ДЕТЕ”:

Как изразявате/показвате любовта си към детето?

Избройте качествата, които най-много харесвате у едно дете.

Какво прави детето ви щастливо, ядосано или тъжно?

До каква степен показвате положителни чувства към детето си?

- в недостатъчна степен
- донякъде
- до голяма степен

- изцяло

Как мислите ще реагира едно дете, ако се сблъсква единствено с безразличие, забележки и/или негативизъм от страна на възрастните около себе си?

Хвалите ли детето си (в знак на поощрение)? За какво най-често го хвалите? Радва ли се детето Ви, когато го похвалите?

Примери за родителско „ДОМАШНО” по темата „ФОКУС ВЪРХУ ПРЕЖИВЯВАНИЯ РОДИТЕЛ-ДЕТЕ И ТРАНСФЕР НА ЗНАНИЯ ЗА ОКОЛНИЯ СВЯТ”. Родителите са помолени да помислят и дадат примери на следващата среща по следните въпроси:

Как представяте на детето си примери от живота, за да разбере то по-добре средата около себе си?

Споделяте ли задачи с детето си?

Учите ли детето си за околния свят, предавате ли му своите знания? Как се отнася детето към получените от Вас знания?

Според Вас как би реагирало дете, на което никога не е обясняван външния свят (вниманието на детето никога не е било фокусирано върху околния свят)?

До каква степен назовавате или описвате общите преживявания с детето си?

Показвате ли уважение към разказа на детето за общите ви преживявания?

Показвате ли радост от прекараното с детето време и общите ви преживявания?
Когато разговаряте с детето си за околния свят, използвате ли сравнения и разказвате ли истории? Дайте примери.

Примери за родителско „ДОМАШНО” по темата „ДЕМОНСТРИРАНЕ НА ЕНТУСИАЗЪМ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ЖЕЛАНИЯТА И ИНТЕРЕСИТЕ НА ДЕТЕТО”:

До каква степен сте внимателни към желанията и инициативите на детето Ви?

До каква степен се интересувате от нещата, които са интересни за детето Ви?

Как мислите ще реагира дете, чиито интереси възрастните одобряват?

Как мислите ще реагира дете, което никога не получава одобрение за интересите си?

Примери за родителско „ДОМАШНО” по темата „ПОСТАВЯНЕ НА ГРАНИЦИ НА ДЕТЕТО И ПРЕДЛАГАНЕ НА АЛТЕРНАТИВИ ЗА ПОСТЪПКИТЕ МУ”:

Какви пакости прави детето ви? Как реагирате като родители на тези пакости? Коя според вас е най-добрата реакция, когато детето извърши пакост?”

Оказвате ли помощ на детето си, подкрепяте ли го, когато крои планове?

При определено действие от страна на детето, давате ли му варианти или алтернативи? Посочват ли му каква е следващата стъпка след дадено действие? Обяснявате ли на детето последиците от негови действия?

Как помагате на детето си да се контролира? Поставяте ли му граници за нещата?

Давате ли напътствия на детето Ви кое е правилно и кое не, кое е разрешено и кое подлежи на забрана?

В Gamle Oslo програмата за родителска помощ се изпълнява в дневен център „Семейна къща“. Общинската администрация предвижда програмата да се премести в детските градини в близко бъдеще, но това все още е само план.

Как се сформират родителските групи по програма ICDP?

Един курс на работа по метода на ICDP по стандарт включва 12 срещи в работни групи за период от 3 месеца, един път седмично. Срещите се провеждат в ранен следобед или ранна вечер, като групите се състоят от 6-8 възрастни, предоставящи грижа (основно родители). Графикът на срещите може да се адаптира към специфични ситуации. Спазват се основни принципи на психосоциална работа с хора и *сензибилизиране*.

1. Като начало се картографират общности и места (жилищни райони), където деца и родители са в по-висок риск от социална уязвимост/неравнопоставеност (напр. семейства на имигранти, бедни семейства или такива с деца със специални образователни потребности), въпреки че програмата е отворена към родители с всякакви доходи и социален статус. Това са потенциалните групи за работа по програмата. Извършване на предварителна подготовка и проучване (чрез фокус групи с ключови информиращи лица като социални работници, общински служители, медицински лица, родители по темата за местните потребности и проблеми).

2. Паралелно с горепосоченото се идентифицират неправителствени организации (НПО) и мрежи за оказване на подкрепа и грижа, които функционират сред уязвими групи, с които е необходимо да се установи сътрудничество и посредством които да се опосредства достъпа до общността.

3. Установяване на контакт и изпращане на молба за сътрудничество до местни организации или НПО, с което се постига взаимно споразумение за изпълняване на програмата ICDP чрез вече изградената от тези организации мрежа от социални работници и активисти.

4. Избор на активисти, които преминават обучение по програмата ICDP и получават сертификат за компетентност на ниво фасилитатори. Фасилитаторите ръководят родителските групи и обикновено са детски учители или представители на здравните или социални служби и др. В район Gamle Oslo има двама сертифицирани треньори, които са обучили общо 24 фасилитатора (общински служители) как да прилагат тази програма. Някои фасилитатори говорят малцинствени за Норвегия езици (арабски, кюрдски, сомалийски, урду); има и групи, чиито членове говорят изцяло на *норвежки*.

5. Новите фасилитатори от местните НПО, които също са част от уязвимата общност, следва да участват в изпълнението на програмата ICDP, работейки с деца и родители под наблюдението на треньори от ICDP.

6. Контролни дейности: поддържане на документация и вътрешен мониторинг. Дневник на впечатленията от груповите срещи.

7. Гарантиране на устойчивост. След края на тренинга е необходимо да се проведат последващи срещи, които могат да продължат и година след това (честотата на follow-up срещите е веднъж на всяко тримесечие след приключила група). Само по този начин въздействието на обучението и усърдието на фасилитаторите биха се сдобили с устойчивост. Устойчивост също така може да се осигури и чрез институционален ангажимент, като програмата се включи в учебния план на университети и средни училища и като се убедят местните власти да предвидят финансиране за нея. Целта е да има повече родителски групи, затова ѝ родителите получават чести оферти да се включват. Обмисляне на възможност за разширяване на дейностите в рамките на определената общност.

За ефекта от родителските групи по програма ICDP:

„Отчасти фрустрацията на родителите-имигранти в Норвегия по отношение на възпитанието на децата им се дължи на дилемата как да възпитават децата си в новата културна среда и дали техните подходи ще се съчетаят с норвежките подходи за възпитание. Да вземем пример африканската практика за обрязване на женските полови органи. В детска градина в Грьонланд има доста сомалийски момиченца, с чиито родители разговаряме, за да предотвратим отвеждането им в Сомалия, където планират да обрежат детето си. Сомалийската общност в Осло, обаче, оказва натиск върху семейството да осъществи този ритуал. Ние като педагози водим последователен и задълбочен диалог с майката и бащата на момиченцата, за да ги овластим да имат самочувствието да се съпротивляват срещу натиска на тяхната общност, които ги притискат да се придържат към традициите и обичаите. Университетски проучвания сочат, че родителите променят нагласите си и са започнали да разбират по-добре децата си.” (Moјgan Saharkhiz, общински координатор на програма ICDP)

Цитати от родители, посещавали родителска група обучение по програма ICDP:

„Не само детето ми трябва да каже „съжалявам”, когато направи нещо лошо. Порасналите също.”

„Пренесе ме от война с младостта ми, но благодарение на тази програма се влюбих в младостта си”.

Проучване на ефектите и резултатите от програма ICDP

Изследователски екип от учени от Факултета по инфекциозни заболявания и обществено здраве към University College London и Факултета по психология към Университета в Осло правят поредица от оценки през 2011 и през 2014 г. на Програма ICDP в качеството ѝ на общностно-ориентирана програма за родители.

Измежду интересните находки на учените е фактът, че най-значителната промяна след посещаване на родителските групи е отбелязана при самотните родители, които очевидно полагат най-много усилия за отглеждане на дете (Sherr et al, 2014: 13)

Други предоставящи грижа лица, според проучването, демонстрират добро самочувствие и споделят някои от проблемите с децата си, но тяхната главна мотивация за присъствие в програмата е да получат възможно най-много нови знания за отглеждането на детето. Този тип родители по-рядко отбелязват промяна, понеже участието им в програмата по-скоро

консолидира съществуващите им нагласи и вече прилагани стратегии, отколкото да инициира промяна (в нагласи, отношение или поведение). Изследванията сочат, че родителите, които са изразили по-ниска степен на удовлетворение от получената социална подкрепа по програмата, са демонстрирали видимо подобрене в родителските стратегии и по-ниска степен на затруднение в дома в сравнение с предоставящите грижи, които са показали по-висока степен на удовлетворение от оказаната им социална подкрепа.

Университетските изследователи представят вариантите на родителски групи, които всеобхватната програма ICDP предлага (Sherr et al, 2011: 25).

Варианти на програмата за родителски групи	Фокус	Брой срещи
ICDP основна версия		8 срещи
ICDP групи от малцинствен произход	Културни проблеми, напр. прилики и разлики в родителските практики	12 срещи (езиците са урду, арабски, сомалийски, бирмански, тамилски и др.)
ICDP групи от лишени от свобода	Да си родител, лишен от свобода, чувството на загуба	8 срещи (някои места за лишаване от свобода предполагат и допълнителни консултации)
ICDP групи на родители на деца със специални образователни потребности	Начини за справяне със специалните образователни потребности на детето	8 срещи

ICDP е приспособена към различни типове родителски групи (хора от малцинствен произход, лишени от свобода родители, както и родители на деца със специални образователни потребности. Проучването на изследователския екип разглежда и въздействието на тази интервенция (оказваната на родителите социална подкрепа) сред различните групи родители в Норвегия.

Резултатност на ICDP сред родители от етнически малцинствен произход

Терминът „етническо малцинство“ не бива да се възприема като единна група - прави се разлика между етническите малцинствени групи, идващи от традиционните пред-индустриализирани общества (напр. сомалийци, пакистанци) и етническите групи, живеещи в съвременните общества (Сами). Изследователите са открили, че африканките по-малко наставляват и наблюдават децата си, но изразяват повече топлина, по-добре общуват с малките и имат по-голям поведенчески контрол, както и повече ефикасност в сравнение с европейските и американските майки. Етнически общности от традиционни общества обикновено проявяват по-авторитарен и контролиращ стил при отглеждане на детето, който изисква уважение, подчинение и лоялност на детето към семейния колектив. Подобен стил е в явен конфликт с преобладаващия либерален стил на възпитание в скандинавските страни (Sommers, Pramling & Hundeide, 2010, Sherr et al, 2011: 43)

При родителските групи от малцинствен произход се е случвало проблемите с отглеждането на детето да се задълбочат, а детето да развие по-видимо асоциално поведение след програмната интервенция. Едно от обясненията е, че до момента на интервенцията родителите не са си давали сметка за затрудненията на младия човек. Друго възможно обяснение е, че родителите преживяват детето като личност с по-големи затруднения след края на програмата, тъй като се е осъществила промяна в родителските им практики.

Ползата от програмата конкретно за майки от етническите малцинства е, че са направили равностойна за необходимостта да общуват повече с детето си, да му дават отговори и да го насочват; те са станали по-спокойни и по-позитивни като майки. В случаите с бащите, лишени от

свобода, програмата има позитивен ефект в контекста на емоционалната ангажираност, изработването на родителски подход към детето и справяне с нещастieto на детето от отсъствието на бащата. Често в края на програмата малцинствените майки и лишените от свобода бащи показват по-лоши резултати в самооценката си за детското възпитание, тъй като са си направили добра равностметка за пропуските по време на курса, станали са по-осъзнати и самокритични, а и, според психолозите, понякога родителският подход първоначално се влошава, преди да се подобри (opp. cit.,19).

Семействата с различни културни традиции в сравнение с тези на мнозинството в едно общество-домакин, срещат редица трудности поради различните културни практики в отглеждането на децата и очакванията на приемащото общество. Ежедневният стрес, който произтича от това да си родител, може да бъде объркващ: *“Малко се обърквам дали трябва да възпитам детето си в нашата култура и да се проявя като типичния родител от нашата култура на произход, пакистанската, или трябва да го отгледам като норвежец”*. Проучванията сочат, че майките прекарват повече време с децата си, след като са получили наставления, благодарение на участието си в ICDP. Предефинирана е и концепцията им за собственото им дете. Подобна позитивна промяна в образа на собственото дете въздейства и подобрява емоционалния, всеобхватния и напътстващ диалог с младия човек, като това се отразява в даване на повече свобода на детето да следва желанията си.

Подобрените взаимоотношения между родител и дете са довели до промени и в детското поведение – децата са станали по-спокойни, по-щастливи, по-открити и по-отзивчиви. Съществува и още един страничен ефект от ICDP в положителна посока – срещата с други родители, откритите разговори за детето и семейството и получаването на помощ от „равни“ са важни за майките да се чувстват обгрижени, удовлетворени и не толкова ядосани и депресирани. Родителските групи, ефектът от които е оценяван през 2011 г. от учените от Лондон и Осло, са били предназначени за майки, но не и за бащи от малцинствен произход, въпреки че майките, участници в програмата, признават необходимостта да се сформира и т група за бащи.

През март 2011 г. базата данни на норвежкото министерство на децата и равенството съдържа 1773 фасилитатори по програма ICDP, като 379 от тях са сертифицирани за работа в малцинствени групи, и 73 тренъори, като 20 от тях са сертифицирани да работят с етнически малцинства. Програмата ICDP е с национален обхват и се офертира на родители основно от детските градини и центровете за детско здравеопазване, но също така и от властите в местата за лишаване от свобода, семейните центрове, институциите за защита на детето и училищата и от имиграционните служби на новопростигнали имигранти. Като цяло програмата бележи успех: 77.3% от фасилитаторите съобщават, че са водили група, която е приключила с успех, докато 10.5% от фасилитаторите съобщават, че никога не са имали група, която да е завършила с успех (opp. cit., 97-98).

Какво е въздействието на програмата? Родителите съобщават, че резултатът е най-вече положителен (82.6 % от родителите казват, че са се променили като следствие на насоките на ICDP, докато 55.6 % са отчели промени и в семейството си). Положителният ефект е сбор от повишената дисциплина, подобрения ред в домакинството, емоционалното ангажиране и преосмисляне на подхода към детето и родителската стратегия, подобряване на отношението на родителя/настойника към отглеждането на детето и възприетата способност за справяне с детето, с безпокойството и яда, както и повишаване на собствените сили, ефикасност и съсредоточеност.

Допълнителен положителен ефект от програмата ICDP е, че различните общински служби за работа с деца придобиват общ език на комуникация.

Силните страни на ICDP са³:

1. Всеобхватен опит: програмата е достигнала до един милион уязвими деца и е проработила в 38 страни през последните 20 г.
2. Програмата е евтина и разчита на доброволчески труд.
3. Базира се на добре документирани научни изследвания.
4. ICDP е добра инвестиция (според проучване на Световната банка) и за нея е отчетена добра социална възвращаемост.
5. ICDP си сътрудничи с агенции за развитието като СЗО, УНИЦЕФ, Plan, Save the Children и др.
6. Програмните материали са изработени с помощта на СЗО и УНИЦЕФ.
7. ICDP е гъвкава, приспособима и ненаатрапчива програма (не вмешателства и е чувствителна към културния контекст на различните общности).
8. Съдържанието на ICDP е лесно за усвояване, тъй като програмата си служи с универсалните човешки ценности.
9. Комуникационните материали по програмата не струват скъпо и са специално предназначени за бързо усвояване.
10. ICDP е лесна за интегриране в друга, по-всеобхватна програма за интервенция, независимо дали е от здравно или социално естество и доколко е свързана с образование или закрила на детето.
11. В границите на разумното е бенефициентите и другите заинтересовани страни да очакват положителен резултат от работата на ICDP.

³ Източник: Nicoletta Armstrong (2012). *Гладът за любов е по-силен от глада за храна*

ii. ПРОЕКТ "THE INCREDIBLE YEARS" („НЕВЕРОЯТНИТЕ ГОДИНИ“)

Изпълнява се от ОБЩИНСКИ РЕСУРСЕН ПЕДАГОГИЧЕСКИ ЦЕНТЪР/Fagsenteret/ за работа с деца със специални образователни потребности и представители на уязвими групи

Среща-разговор с Gro Eilei Vøe, директор на Ресурсен център и ръководител на проекта

Fagsenteret е ресурсен център, управляван от общински район Gamle Oslo, който предоставя следните услуги:

- Оказване на помощ за деца със специални образователни потребности (СОП)
- Насоки към персонала на детските градини
- Музикална терапия
- Басейн за обучение по плуване
- Уроци по правоговор
- Ориентиране и подкрепа при двуезични деца

През Ресурсния център на година преминават близо 200 деца (на възраст от 3-18 г.). Центърът отговаря за всички деца със СОП от жилищна зона Грьонланд.

Тøyen (Тойен) е жилищна зона на територията на Gamle Oslo, населена със значителен брой представители на имигрантски и уязвими общности. Причината за високия процент имигранти са предлаганите голям брой общински жилища в зоната. Финансираният от общината проект „Невероятните години“ се изпълнява единствено на територията на Тойен. Целта на интервенцията е да разшири комуникацията между децата и възрастните в границите на жилищния квартал. Стойността на проекта възлиза на 8 000 000 NOK за първата година на изпълнение на интервенциите, като педагогическият център е кандидатствал за финансов грант за още няколко години, за да се гарантира устойчивост на дейностите. За идната година одобрената от Общината сума по проекта е 900 000 NOK. Проектът е стартирал през август 2015 г. и ще продължи до есента на 2018 г. Екипът на „Невероятните години“ е подбрал служители от дневен център „Семейна къща“ и от детски градини, за да се профилират като фасилитатори за работа в две различни типове групи: (1) с родители и (2) с педагози и други служители на детски градини. В рамките на година Ресурсния център успява да сформира две групи с родители и една група със състава единствено на Sommerfryd barnehage – детска градина, посещавана от преобладаващ брой деца на имигранти и разположена в Тойен (отговаря на специалния фокус на програмата върху този квартал). Тъй като „Невероятните години“ бележи успехи както в Норвегия, така и в други държави по света, изпълнителят Fagsenteret се стреми да я разпространи и сред останалите детски градини в Gamle Oslo, като я комбинира с интервенцията ICDF.

По думите на Gro Eilei Vøe, причината Община Осло и норвежката държава да вземат решение за финансиране на допълнителни дейности е за да изравнят възможностите на жителите на Тойен с възможностите на жителите на другите части на Осло. Мотивът за стартиране на проекта е, че общинската служба за закрила на детето е изявила желание да повиши шансовете за развитие специално на децата от Тойен. Правителството и общината са се обезпокоили как растат децата от Тойен поради ограничените доходи и възможности на родителите им (това е сравнително беден квартал) и културните разриви – според експертите, това има импликации и върху останалите квартали. Службата по закрила на детето е получила редица сигнали за насилие и лошо отношение към малките деца вътре в семействата от този квартал и това е грижа за всички общински служби, тъй като те си сътрудничат. Явно е също така, че децата наследяват умствените, поведенчески и битови модели на семейството, в което израстват и това неимоверно афектира върху бъдещето им и на бъдещето на обществото.

Участието на Ресурсния център в този огромен проект е малка – организацията кандидатства за малък грант, за да изпълни проект „Невероятните години“, насочен единствено към децата в неравностойно положение от Тойен. Проектът стартира през 2015 г. с организиране на работна група за тези, които ще работят по тази програма (необходим специален лиценз за този тип труд, базиращ се върху висока компетентност). Изисква се педагогическо образование и преминаване през обучение от експертите, които са създали и изпълняват програмата в Норвегия (учени от Университета в Тромсьо).

Фундаментът на програма „Невероятните години“ е американски и е разработен с цел да повиши комуникацията и взаимовръзката както между децата, така и между децата и възрастните. Разработена е от Каролин Уебстър-Стратън, учен от Клиника за родители, Университет на Вашингтон, САЩ.

В основата на „Невероятните години“ е учебна пирамида за изграждането на позитивни взаимоотношения между отделните членове на обществото. В списанието „Журнал за изследвания по клинична психология сред деца и юноши“ група от изследователи публикуват анализ (Leijten et al., 2015) върху ефективността на родителската програма „Невероятните години“, специално насочена към семействата в социално-икономическо неравностойно положение и тези с етнически малцинствен произход. Учените разкриват, че измежду дилемите, с които се сблъскват родителите преди старта на програмата, са ограничените ресурси и недостатъчните доходи на домакинствата им, преживяванията с негативен знак, свързани с държавни или други институции, страх от стигма и недоброто владение на езика на приемащото общество, както и културните различия. Дори ако наличните услуги се предоставят безплатно, някои родители нямат воля да се включват, тъй като по-ранен техен опит е оставил болезнен отпечатък върху доверието им или са преживели дискриминация в сблъсък с администрацията. Подобни бариери са предизвикателство пред достигане до родители от малцинствените групи/ в неравностойно социално-икономическо положение, които се нуждаят от социална подкрепа. По този повод са се зародили опасения как интервенцията ще повлияе върху култури, различни от официалната, както и напрежение между желанието за лоялност към програмата и затрудненията на културната адаптация сред потребителите на услугата. Тази практика насърчава използването на емпирично подкрепени програми, първоначално предназначени за бяло население. Такива могат да са от полза и за цветнокожи семействата, ако се прояви чувствителност към специфичните културни перспективи на родителството и детското поведение.

Родителската програма „The Incredible Years“ е добре обоснована интервенция, базирана на емпиричен опит. Принципите ѝ насърчават културната чувствителност: (а) груповият формат подчертава общите проблеми на родителите, а не толкова индивидуалните трудности; (б) видимо се съобразява с културните разлики (родителските групи определят свои правила и собствени седмични цели и (в) вземат се предвид и се разглеждат възможните културни ограничения пред съдържанието на програмата. Като цяло, програмата подобрява родителското поведение и намалява поведенческите дефицити при децата от семейства с нисък социално-икономически статус и/или етнически корени (така съобщават родителите). Обикновено семействата в неравностойно положение и тези на етническите малцинства са трудни за комуникация и въвличане в програмата и за тях се полагат допълнителни усилия, за да се убедят да се запишат.

Проучване върху резултатите от програмата „The Incredible Years“ в Холандия сред семейства в икономически неравностойно положение показва, че интервенцията има подобряващ ефект сред някои, но не сред всички родителски практики. Тя успява да намали непоследователността на родителите в подходите им на дисциплиниране на младите и да увеличи похвалите към детето и предоставянето на стимули на детето. Въпреки това програмата не е успяла да се справи с родители, които прилагат физически наказания, сурови техники за дисциплиниране или с родителския стрес. Системата не е демонстрирала добри резултати и в намаляване на агресията на децата спрямо другите деца (физическа сила за доминиране над други деца), според

проучвания сред родители. „The Incredible Years” по-скоро модифицира опозиционното и конфронтиращо поведение на децата спрямо техните родители, отколкото на децата спрямо други деца. Учителските групи съобщават и за положителни резултати по отношение на намаляването на хиперактивността и невниманието сред младите хора, тъй като тези два проблема се отразяват върху успеха им след години в училище.

Учителският компонент на „The Incredible Years”, в частност, обхващащ учители на деца от 3-8 г., се нарича „Управление на класната стая за учители”. Това е превантивна програма за учители, която ги обучава да се справят по-добре с груповата динамика в класната стая и да популяризират про-социално поведение и готовност за посещаване на училище (умения за четене, социални умения). Заниманията включват уъркшопове в продължение на шест пълни дни с почивки между дните, за да могат учителите да практикуват новите си умения. Интервенцията насърчава последователност и единодействие както вкъщи, така и у дома, като стимулира родителите да си сътрудничат с учителите и да участват по-активно в училищния живот на децата си. Разработката е насочена към педагози, училищни съветници, помощник-учители, училищни психолози. Елементите на програмата са:

- изграждане на положителни взаимоотношения между учители - родители и между учители - ученици
- про-активно преподаване
- отдаване на внимание, насърчаване и похвалване на ученика
- мотивиране на учениците чрез стимули
- овладяване на девиантно поведение
- внедряване на социални умения сред учениците и оказване на помощ при разрешаване на проблеми

Очакванията от програмата са:

- намаляване на асоциалното или деструктивно поведение сред децата
- по-голямо внимание и търпимост към връстниците
- повишаване на способността за четене
- намаляване на вероятността за отпадане от училище
- намаляване на вероятността детето да се поддаде на алкохол, криминални деяния или други злоупотреби.

Целта на учителските уъркшопове е да се идентифицират потребностите на децата от мултикултурните общности на Тойен. По време на обучението педагозите се научават да прилагат унифициран инструмент (единно програмно решение) в детските градини както към децата от различни възрасти, така и към родителите. В една детска градина има групи от различни по възраст деца, следователно един и същи инструмент за интервенция може да се приспособява от група с по-малки към група с по-големи деца по идентичен начин. След като един учител завърши курса, той или тя са овластени да внедрят програмния инструментариум в институцията си; а две години по-късно т. нар. „инсталатори” посещават детското заведение, за да наблюдават и оценят последващите ефекти и резултати.

Регистрирана ли е промяна в работата на обучаваните учители? Според педагогическия съветник и водещ на учителските групи по програма „Невероятните години”, Marianne Lindvæg, по-голяма част от инструментариума не е новост за педагозите, само че след обучението „те влагат повече разум”: „*Преди учителите работеха като че ли по навик. Детето не иска да стои на масата,*

извеждат го навън. А сега учителите си задават въпроса защо изведохме детето навън? Какво ще научи детето от това, че го наказахме да излезе навън?”

На снимката: Уъркшоп със служители на детска градина Сомерфрид по проект „Невероятните години”, която се води от Marianne Lindvæx (педагогически съветник от Ресурсния общински център). В този ден отсъства директора на детска градина, Nina Alvheim, която е сертифицирана да работи по Програмата и да обучават други детски учители и помощник-учители.

iii. РАБОТА С ДЕЦА ОТ МНОГОЕЗИЧНИ СЕМЕЙСТВА

Експертен екип на Националния център за мултикултурно образование към Oslo Akershus University College of Applied Sciences, Норвегия, изработва наръчник със съвети и напътствия към родителите за работа с деца, които са двуезични или многоезични.

Наръчникът разяснява, че семействата могат да бъдат двуезични или многоезични по следните начини: родният език на единия или на двамата от родителите е различен от норвежки; родителите говорят различни родни езици, следователно детето чува различни езици вкъщи от раждането си; единият или двамата родители е израснал в страна, където е слушал/а различни езици вкъщи и в училище. Също така много семейства включват и роднини, които активно участват в детското възпитание и които говорят на детето на различни езици.

По-долу са отговорите на въпроси, които най-често вълнуват родителите в подобни семейства:

1. Могат ли децата да научат няколко езика едновременно?

Могат, с активното участие на семейството, детската градина и училището. По-лесно е за децата от семейства от малцинствен произход да се идентифицират с културното наследство на родителите си, ако владеят добре родния език на родителите си.

2. Ще научат ли децата норвежки език, ако родителите им говорят на родните си езици вкъщи?

Да, децата имат по-голям шанс да научат втори език, ако говорят вкъщи на родния език (родните езици) на родителите си. Майчиният език и официалният език на приемащата държава могат да се подпомагат взаимно: ако едно дете идентифицира понятие, образ или идея с дума на майчин

език, е по-лесно за детето да научи кореспондиращата дума на това понятие, идея и образ на норвежки език. Към родителите са отправени очаквания да водят децата си на места, където те да слушат норвежки говор, например детска градина, в квартала, или при срещи с приятели на семейството.

3. Какъв език трябва да говорят родителите с детето си, ако всеки от тях говори на различен език вкъщи?

Препоръчва се такива родители да говорят на детето си на съответния майчин за родителя език. Най-добре е родителят да говори на детето на езика, който владее най-гладко. Когато цялото семейство е заедно, може да се говори на език, който изглежда най-естествен в дадената ситуация: един от родните езици на родителите, норвежки или друг общ за семейството език. Когато единият от родителите е норвежец, обикновено *норвежкият* става доминантен в домакинството.

4. Какво се прави, ако детето бърка езиците?

Нормално е дете в многоезично семейство да използва думи от различни езици в едно изречение. Детето или все още не различава различните езици, или заема думи от други езици, ако се нуждае от тях. Ако двуезични хора разговарят с други двуезични хора, обикновено превключват от единия на другия език, за да покажат съпричастност със събеседника си и това изисква вещина във владенето и на двата езика, освен това е естествено и практично за разговора. Тъй като единият език се използва в един социален контекст, а другият - в други ситуации, е нормално речниковият запас да е по-добър в социалния контекст, в който използваме езика, отколкото в друг контекст. Когато едно дете посещава норвежка детска градина, то ще предпочете да обсъди с родителите си какво се случва в детската градина на норвежки език. Докато в домашна обстановка детето би предпочело да говори родния си език, обсъждайки домашни въпроси. Родният език се използва за разговор с роднините, докато на норвежки език се превключва, когато се говори с приятели или с братя и сестри.

5. Как да реагират родителите, ако детето отговаря вкъщи единствено на норвежки език?

Често се случва, въпреки настоятелността на родителите детето им да говори и майчин език. В такива случаи родителите полагат усилия да помогнат на детето, като използват правилните думи и изрази на родния език. Общуването с детето е най-важното нещо, независимо от избора на език. В среда, в която норвежкия език има по-висок статус и е по-често употребяван отколкото родния език на семейството, родителите трябва да са търпеливи, ако детето им научава с по-бавни стъпки майчин език. Дори и да не говори родна реч, детето изгражда пасивен речник, който на по-късен етап може да активизира като основа.

6. Как може да се подкрепи научаването на родния език като част от детското развитие?

Ако децата от норвежки семейства слушат норвежки говор по цял ден в различни ситуации, то децата от турско малцинство в Норвегия, например, нямат тази възможност. Те слушат майчин говор вкъщи. Това създава високи изисквания пред родителите, които, в сътрудничество с детските градини и училището, трябва да стимулират децата да изучават роден език. Голям брой общини в Норвегия предлагат услугата „отворени детски градини“, в които родителите могат да придружават децата си и да се срещнат с други родители посредством игри, дейности и събирания. Други общини в Норвегия предлагат уроци по история на различни езици в библиотеките; в библиотеките има и книги и аудио-книги (с поезия, приказки или песни) за деца и младежи на различни езици, които могат да се заемат.

7. Какво може да се направи, за да се подкрепи езиковото развитие на детето по норвежки език?

Важно е посещаването на детска градина и доброто сътрудничество между детската градина, здравните служби, училищата и родителите. За децата от предучилищна възраст се предлагат разнообразни възможности за езиково израстване в детската градина. Съществуват извънучилищни общински програми и клубове по интереси, в които децата могат да се включат (такива са футбол, певчески хор, изкуство, музика), които играят отлична роля за езиковия подем на младия човек, дори и ако родителите не говорят норвежки език. Детските градини са отговорни за овладяването на норвежки език от децата, но в тясно сътрудничество с родителите. Според Рамковия план за съдържанието и задачите на детските градини в Норвегия „детските градини трябва да подкрепят децата да се изразяват на роден език, докато активно работят и в посока овладяване на норвежки език“ (Министерство на образованието и научните изследвания 2011: 31). Родителите могат открито да обсъдят с учителите потребностите на детето от езиково стимулиране, като изискват двуезичен помощник-учител или друга мярка, свързана с изучаването на официалния език.

8. Защо децата в детската градина не говорят?

Децата научават езиците по различен начин: някои се опитват веднага да изговорят новите думи, а други попитват в продължение на дълго време, понякога с месеци, преди да се изразят на нов език. За детето от семейство на имигранти една норвежка лингвистична среда, каквато е детската градина, е предизвикателство, в което трябва да помагат възрастните, учителите. Важно е да се забележи кога детето общува с език на тялото или с мимики, дори и да не говори норвежки. Младият човек постоянно получава нови знания по официалния за страната език чрез околния свят. Дори и да няма други деца или възрастни, които да говорят родния език на детето, необходимо е да се признае важността на майчината реч за многоезиковото развитие на малчугана. От родителите се изисква да говорят на роден език на детето дори в обстановката на детската градина, а учителите да проявяват интерес, като научат няколко думи, песен или поезия на малцинствения език. Възрастни, които говорят езика на детето, също са добре дошли за езиковото му израстване.

9. Трябва ли децата да получат двуезична помощ в детската градина?

Двуезичните педагози силно допринасят за самочувствието и увереността на детето и на родителите и служат за връзка между дома и детската градина. В присъствието на педагог, който говори малцинствения език на детето, то може да се сприятели по-лесно с останалите си връстници. Малчуганът получава ценната възможност да подобри владението на майчин език и да развие умения и по норвежки. Всички детски градини в Норвегия, в които са записани деца от малцинствата/ от имигрантски семейства, могат да кандидатстват за финансова помощ пред общините, специално отпусната от държавата под името „Грантова мярка за подобряване на езиковото разбиране сред деца в предучилищна възраст, които говорят на малцинствени езици“. По тази мярка може да се кандидатства за назначаване на двуезичен помощник-учител в детското заведение.

10. Когато децата започнат да посещават училище

Общините изработват процедура за сътрудничество за този преход, а детските градини включват стъпки за преход към училище в техния годишен план. Когато стане дума за училище, задълженията спрямо децата, говорещи малцинствен език, са в глава 2.8 от Закона за образованието: учениците в начално училище, чийто майчин език е различен от норвежки или *Sami*, имат право на обучение по норвежки, докато достигнат ниво на владене на езика, така че да могат да изучават свободно учебния материал. При необходимост имат право да изучават предмети и на майчиния си език, и на норвежки. Ако няма квалифициран педагог, който да преподава и на майчин език, и на норвежки, тогава общината се грижи да предостави обучение, което е възможно най-силно адаптирано към изискванията на ученика. Общинските власти

извършват проучване върху нивото на знание на норвежки език сред децата, преди да предприемат последващи мерки за специално двуезично обучение. Подобно проучване се извършва периодично, дори и по време на текущо двуезично обучение, за да се прецени дали се е подобрило нивото на владеене на официалния език и дали може да се премине към учене единствено на официален език.

VI. ДОБРИ ПРАКТИКИ В УПРАВЛЕНИЕТО И КОМУНИКАЦИЯТА С ДЕЦА И РОДИТЕЛИ ОТ ИНТЕРКУЛТУРНИ СЕМЕЙСТВА В ДЕТСКИТЕ ГРАДИНИ В ОСЛО. ДЕТСКА ГРАДИНА GRØNLAND TORG

Разговор-среща с Ann-Karin Gregersen, директор на детска градина Grønland torg

Grønland torg е интеркултурна детска градина, в която се възпитават деца на имигранти (кюрдски, сомалийски, арабски, непалски, шриланкски и други семейства). Детското заведение обединява две градини (Grønland torg и Breigata) и се помещава в две сгради. Педагозите обучават четири групи с общо 62 деца, разделени по възрастовата разделителна от 1 до 3 г. и от 3 до 6 г.

По време на посещението в Grønland torg, Нина Туфте, експерт по ранното детско развитие и детски градини в Община Осло, район Gamle Oslo, представи основните стратегически документи и политики, свързани с ранното детско развитие в Норвегия и на територията на община Осло, в контекста на насърчаване на многоезиковото обучение и интеркултурната комуникация между заинтересованите страни (деца от 1-6 годишна възраст, родители, педагози и други служители на детски градини и дневни центрове, целия спектър от общински служби, неправителствени организации, ресурсни центрове). Презентацията на Нина Туфте съвпада до известна степен с информацията от гореспомнатия наръчник за многоезичното дете, но представя и някои допълнителни щрихи:

1. Рамков план за съдържанието и задачите на детските градини в Норвегия, който постулира, че „детските градини трябва да подкрепят децата да се изразяват на роден език, докато активно работят и в посока овладяване на норвежки език” (Министерство на образованието и изследванията 2011:31).

2. Стандарт на Община Осло относно ранното детско образование в детските градини, наречен **“Стандарт на Община Осло за подобряване на езикова среда”**. Документът съдържа тестове за проверка на езиковите умения сред децата; не представлява входящ тест, а е по-скоро инструмент на педагозите за подобряване на качеството на владеене на език сред децата в детската градина и за преценка с какви подходи да се работи с конкретното дете. Тестовете не са изпити, а система за наблюдение на развитието на детето, която служи на учителя. Според стандарта на Община Осло на учителя се препоръчва да наблюдава и да измерва регулярно нивото на езиков подем сред децата.

3. Стандарт на Община Осло за систематична работа с езиковото развитие на отделното дете. Стандартът предполага наблюдаване и проверка на нивото на езиково развитие на детето, като съответната детска градина избира система за наблюдение на детето, която да приложи. След като отчетат резултатите спрямо системата за наблюдение, педагозите ги съобщават на родителите и изготвят съвместен с родителите план за действие по специализиран образец за детето, което има такава потребност (индивидуалните планове са само за онези деца, които имат нужда от подобна интервенция за подобряване на езиковите умения). Администрацията на детската градина изготвя този план, а родителите го подписват в знак на съгласие и приемат условието да сътрудничат на педагозите, като развиват езиковите умения на детето и възрастни. Стандартът е важна стъпка в местната политика, тъй като проучвания са разкрили, че доста деца

постъпват в училище, без да знаят норвежки и това е предпоставка за ранното им отпадане от образователната система.

„Рамковият план за детските градини препоръчва персонализиран и адаптиран към потребностите на отделното дете подход (напр. насочен към повишаване на езиковото ниво) и способностите му (напр. за разгръщане на творческото му мислене). За педагозите в ранното детско развитие е важна личността на детето, а не уменията му по език, които да се сведат до резултати от тест. Когато децата са малки, няма нужда да ги изпитваме, това става в училище, когато им преподаваме знания и трябва да измерим доколко са ги усвоили. Очакванията ни към децата са да са щастливи и радостни, по-нататък те ще имат достатъчно трудности, изпити и нерадост. В този смисъл в Норвегия има отдавнашна полемика дали се въведат или не тестове, които измерват езиковите умения на децата в детската градина. Политици настояват децата да изучават по-задълбочено норвежки в детска градина, за да не отпадат по-късно от училище и може би ние като педагози, би трябвало да ги чуем поне малко.”(Marianne Lindværg, педагогически съветник от Ресурсен център, Gamle Oslo).

„Много от родителите имат нужда от конкретни инструкции и стъпки как да помогнат на децата си да научат норвежки език по-добре. Ние препоръчваме да гледат норвежките детски телевизионни канали, да заемат книжки и образователни игри. Насърчаваме родителите да говорят майчин език на детето, защото това е неговият емоционален език и ако родителите говорят добре сомалийски, а не норвежки, е добре за мултиезиковото развитие на децата – ако добре владеят майчин език, те използват езиковата система от майчиния език и учейки норвежки. Нашето притеснение е за онези деца, които не владеят добре майчиния си език, защото те обикновено изпитват затруднения и при усвояването на норвежки. Когато децата не владеят никакъв език добре, дори и майчиния си, това е показател, че не са изградили в ума си онзи конструкт, който да им помогне да следят преподаването на норвежки” (Ann-Karin Gregersen, директор на детска градина Grønland torg)

Един от проблемите, с които се сблъскват общински власти и педагози, е, че децата на имигрантите не успяват да преминат цялостното ранно детско и предучилищно обучение. Често се случва те да се запишат в детска градина едва последната година и не успяват да овладеят добре норвежки език. Усилията на заинтересованите страни са насочени към привличане на децата от имигрантски семейства да се запишат в детска градина поне от две годишни, тъй като с недобро владеене на норвежки не могат да продължат в училище. Необходим е четиригодишен престой в детско заведение, за да са езиково подготвени да пристъпят към начално училище. В скандинавската държава първи клас стартира от шестгодишна възраст. „Пред-училище” е последната година от детската градина. Тогава се формира предучилищна група с индивидуални задачи – езикови уроци, умения за обличане, хигиенни навици и тоалет, социални умения (работа в екип, сътрудничество с другите, как да изслушват другия, как да помагат на по-малките деца и да проявяват отговорност към по-малките от тях и т.н.). Четири пъти в седмицата се провежда езикова група по норвежки.

Разликите в езиковото развитие могат да се усетят още преди детето да е навършило двегодишна възраст и колкото по-късно детето постъпи в детска градина, толкова по-голяма е опасността да изостане в езиково отношение (Engel et al., 2015: 42). Родителите-имигранти често подценяват постъпването в детска градина, усилията и времето, които трябва децата им да положат, за да научат адекватно норвежки и да са в готовност за училищно образование (Bråten and Latif Sandbæk, 2014, opp.cit.).

„Децата почиват през юли, но доста семейства посещават родните си страни за повече от месец и така удължават ваканцията на детето. Това пречи на малките в научаването на езика, особено в предучилищната година, когато всеки един ден е важен за тях. Умоляваме родителите да не предприемат дълги ваканции в родните си страни.” (Ann-Karin Gregersen, директор на детска градина Grønland torg)

Практиката показва, че децата научават по-добре норвежки в малки групи, особено най-малките. В малки групи получават много по-голямо внимание и взаимодействие с възрастните. Но всичко започва с родителите, които трябва да убедят децата, че това е едно сигурно и приятелско настроено към тях място и че учителите са приятели на родителите. Родителите са мотивирани децата им да научат норвежки, за да си имат приятели и да се социализират и справят с предметите в училище.

„Ще разкажа една интересна история. Един мъж ми призна, че неговата работа като баща е да научи децата си на всичко, което знае и отвъд това. Това, което се крие зад думите му, е един, на пръв поглед незабележим, културен щрих - в родната страна на бащата във възпитанието на детето се включва цялото семейство, цялата общност (баби и дядовци, роднини, близки на семейството, съседите), докато в Норвегия възпитанието, което получава детето, е само от двамата родители. Повечето родители смятат, че ако предоставим на детето топлина, домашна храна и добра здраве, това е достатъчно, за да си вземат после сами децата останалите неща от живота. Но това не е достатъчно - родителите трябва да се включат с изучаването на езици. Ако детето получава повечето знания по майчин език, това е много добра основа да научи норвежки език. Имаме деца, които на 5-6 г. възраст познават единствено предметния свят и ако родителят не го е научил на повече неща, то пред норвежката детска градина стои огромен ангажимент да предаде на младия човек абстрактния свят и социални умения на норвежки - език, който те не разбират, особено, ако са постъпили в детската градина година преди училище. Родителите реагират, че това е много голяма отговорност за тях и аз им казвам (като педагогически съветник): „Започвайте!” (Marianne Lindværg, педагогически съветник от Ресурсен център, Gamle Oslo).

„Срещаме известни трудности да приканим родителите да посетят детската градина или да излязат на излет с децата. Те обикновено са ангажирани с образование или са на работа и не могат да участват. Но открихме, че ако направим купон с интернационална храна, това се оказва най-лесният начин да съберем родителите в детската градина.” (Ann-Karin Gregersen, директор на детска градина Grønland torg)

На снимката: Педагог в детската градина Grønland Torg разказва как се използват картинки, книжки и образователни игри, защото освен говор, трябва да има и визуализация на думите при изучаване на норвежки език. Всяко дете има опит с пазаруването в магазин с родителите си. Те знаят как да отбират стока от щандовете, как да се разплащат с банкноти, да връщат ресто, така че една от най-забавните и разпознаваеми игри е играта на магазин с касов апарат и телефон.

Учителите използват норвежки думи и чрез игровия подход децата ги запаметяват. Започва се от по-конкретните към по-абстрактните неща: частите на тялото, плодовете, мебелите у дома, домашния интериор, дивите животни, колите, трамваите. Библиотеката на детската градина съдържа приказки на норвежки, арабски, урду, др. Например децата обичат Приказката за Чук и Пук, защото всички деца се разпознават в нея. Понякога тази книжка се заема от сомалийски родители, за да я четат на *норвежки* вкъщи. В норвежката версия Чук и Пук (наречени *Кариус* и *Бактус*) са описани като тролове, т.е. смешни и пакостливи малки същества. В Сомалия обаче троловете са големи и зловещи и предизвикват голяма поразия. Благодарение на едно фолклорно несъответствие и родителите, и децата, и педагозите се добихме с малко по-висока интеркултурна сензитивност.

В часа на музикалния педагог групата пее навън (температурата в Осло е над 20 градуса в средата на юни) и празнува рождения ден на Робин (с азиатските черти и хартиена корона на главата).

VII. ДНЕВЕН НИСКОПРАГОВ ОБЩИНСКИ ЦЕНТЪР „СЕМЕЙНА КЪЩА”

Дневният център „Семейна къща” се поддържа се от община Gamle Oslo и предлага работни групи за родителска подкрепа по програма ICDP, отворена детска градина (в която децата са придружени от родител), безплатните уроци по норвежки език, здравна и младежка служба и пр.

1 етаж. Езикова група
2 етаж. Здравна служба
3 етаж. Младежки консултативен център. Отворена детска градина (бащи или майки и техните деца в домашна среда с учители и педагогически съветници)
4 етаж. Здравно училище. Офис по контрол на инфекциозните заболявания
5 етаж. Младежка зона

Нископраговият център е не толкова насочен към децата, колкото към родителите. В Норвегия се говори, че бащите са „майки, но на половин работно време”. Когато един баща гледа бебето си вкъщи, той се отегчава и предпочита да посети „Семейна къща”, където да разговаря с други бащи, твърди Marianne Lindvæ.

Нископраговият център е широко достъпен и работи четири дни в седмицата, по пет часа на ден. Най-честите му посетители са бащи с 3-4 годишните си деца, които първо посещават отворената детска градина, преди да пристъпят към обучение в стандартна детска градина. Това е мястото, където родителите идват за първоначални съвети и първа помощ, за да попитат педагози как се кандидатства за място в детска градина. Ако не знаят *норвежки*, в Семейния център се говори и на арабски, тамилски, урду, барберски (Мароко), сомалийски и английски език. Срещу малка сума (10 норвежки крони на ден или два лева), родители и деца могат да си поръчат кафе или чай.

В брошурата, издадена от Община Gamle Oslo, относно услугата „Семейна къща“, пише следното:

В отворената детска градина деца и възрастни могат да общуват и да извършват дейности заедно.

Вие, като родители, сте отговорни за собствените си деца и трябва да оставите играчките и оборудването в определената подредба.

Отговорност на служителите на дневния център е когато идвате тук, да се чувствате комфортно и добре приети.

ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ

Аудиозаписи от интервюта, работни срещи и посещения в детски градини/нископрагов дневен център „Семейна къща“/ Общински ресурсен център в Осло, Норвегия

Снимков материал от всички посещения

Презентация на Nina Tufte и Mojgan Saharkhiz, Община Осло, район Gamle Oslo

Брошури, предоставени от Община Осло, с насоки за родители на билингвални деца

Arno Engel, W. Steven Barnett, Yvonne Anders and Miho Taguma (2015). *Early childhood education and care policy review: Norway*, OECD Secretariat & Norwegian Ministry of Education and Research. Прочети: www.oecd.org/edu/earlychildhood (Достъп: 25/06/2016)

Lorraine Sherr, Ane-Marthe Solheim Skar, Claudine Clucas, Stephen von Tetzchner & Karsten Hundeide (2014). *Evaluation of the International Child Development Programme (ICDP) as a community-wide parenting programme*, European Journal of Developmental Psychology, 11:1, 1-17, DOI: 10.1080/17405629.2013.793597
Прочети: <http://dx.doi.org/10.1080/17405629.2013.793597> (Достъп: 24/06/2016)

Lorraine Sherr, Ane-Marthe Solheim Skar, Claudine Clucas, Stephen von Tetzchner & Karsten Hundeide (2011). *Evaluation of the Parental guidance programme based on the International Child Development Programme*, Report to the Ministry of Children, Equality, and Social Inclusion.
Прочети: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/rapporter/2011/foreldreveiledning1.pdf?id=2267464> (Достъп 02/07/2016)

National centre for multicultural education. Oslo and Akershus University College of Applied Sciences. *Children in multilingual families*, Informational booklet.
Прочети: <http://www.hioa.no/eng/Learning-Centre-and-Library> (Достъп: 04/07/2016)

Nicoletta Armstrong (2012). *Love-hunger is stronger than food-hunger*.
Прочети: http://www.icdp.info/var/uploaded/2014/01/2014-01-08_11-09-08_lovehunger_is_stronger_than_foodhunger.pdf (Достъп: 05/07/2016)

Patty Leijten, Maartje A. J. Raaijmakers, Bram Orobio de Castro, Els van den Ban & Walter Matthys (2015). *Effectiveness of the Incredible Years Parenting Program for Families with Socioeconomically Disadvantaged and Ethnic Minority Backgrounds*, Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology
Прочети: <http://dx.doi.org/10.1080/15374416.2015.1038823> (Достъп: 01/07/2016)

What is ICDP and its strategy of intervention? ICDP international team, 2010
Уеб: <http://www.icdp.info/downloads> (Достъп: 03/07/2016)

Website на родителската програма “The Incredible Years”
<http://incredibleyears.com/research-library/key-research/> (Достъп: 03/07/2016)

Управление на Община Осло и райониране на общинската администрация:
<https://www.oslo.kommune.no/english/politics-and-administration/politics/city-governance/>
(Достъп: 06/07/2016)

Информация за отпуск по майчинство/бащинство в Норвегия (Министерство на труда и социалните грижи):
<https://www.nav.no/en/Home/Benefits+and+services/Relatert+informasjon/paternal-quota-paternity-leave-maternal-quota-and-shared-period#chapter-1> (Достъп: 06/07/2016)